

ΣΤΡΑΤΟΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΑΜΟΥ

Το τοπικό πολίτευμα της Σάμου κατά την επανάσταση του 1821

Το στρατοπολιτικό σύστημα Σάμου δεν είναι τίποτε άλλο παρά το τοπικό πολίτευμα που ίσχυσε στο νησί κατά τη διάρκεια της σαμιακής επανάστασης. Πρόκειται για ένα σύστημα εσωτερικής διοικητικής οργάνωσης πολιτικής και στρατιωτικής, που εφαρμόστηκε από την αρχή σχεδόν της σαμιακής επανάστασης. Είχε μια πρωτοφανή σταθερότητα και διάρκεια στην εποχή του, αντιστάθηκε στην κατάργηση που αποφάσισε η Β΄ εθνοσυνέλευση διατηρήθηκε σε ισχύ μέχρι το 1834 μέχρι το τέλος δηλαδή της επανάστασης στο νησί, και στη συνέχεια, μετά την επιβολή του ηγεμονικού καθεστώτος στη Σάμο εξαφανίστηκε από τη μνήμη.

Παρόλο που το κείμενό του δημοσιεύτηκε από τους ιστορικούς Επαμεινώνδα Σταματιάδη και Νικόλαο Σταματιάδη στα *Σαμιακά* τους, παρόλο που τονίστηκε η σημασία του από τον Αλέξη Σεβαστάκη τόσο στη διδακτορική του διατριβή όσο και στις τελευταίες ειδικότερες για τη σαμιακή επανάσταση μελέτες του, το τοπικό αυτό πολίτευμα της Σάμου αποσιωπήθηκε από την εθνική ιστοριογραφία, δεν μελετήθηκε, σε ελάχιστα ιστορικά κείμενα αναφέρεται σήμερα και απουσιάζει κάθε αναφορά στα σχολικά βιβλία, ακόμα και στα ειδικά κεφάλαια της Ιστορίας επιλογής που εξετάζουν τα πολιτεύματα του αγώνα. Ωστόσο το σύστημα της Σάμου, όπως απέδειξε ο Α. Σεβαστάκης είχε μιαν εξαιρετική πρακτική εφαρμογή, αποτελεσματικότητα και προσαρμοστικότητα, συνδυάζοντας την παράδοση της προεπαναστατικής κοινοτικής οργάνωσης, τη συλλογική συνείδηση περί διοίκησης και τα νέα δεδομένα που εισήγαγε τότε η επανάσταση με τις πιο μοντέρνες αντιλήψεις περί οργάνωσης κράτους.¹

Δεν είχε καν περάσει μήνας από την έναρξη της επανάστασης στις 18 Απριλίου του 1821 στη Σάμο, όταν ο αρχηγός της Λογοθέτης Λυκούργος, περί τις αρχές Μαΐου, παρουσίασε και εφάρμοσε ένα γραπτό κείμενο για την οργάνωση και διοίκηση του νησιού με τίτλο «Εκθεσις του

---

¹ Αλέξης Σεβαστάκης, «Το 'Στρατοπολιτικόν σύστημα' Σάμου και η Κεντρική Ελληνική Διοίκηση», στο *Ιστορικά Ανάλεκτα*, έκδ. ΠΙΣΝΔ, Αθήνα 2005, σ. 33-62. Του ιδίου, *Το Δημόσιον δίκαιον της Σάμου κατά την Τουρκοκρατίαν, την Επανάστασιν και το Ηγεμονικόν Καθεστώς*, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 81-88. Επίσης Ε. Σταματιάδης, *Σαμιακά ήτοι ιστορία της νήσου Σάμου από των παναρχαίων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, τόμ 2, Εν Σάμω 1881, Ν. Σταματιάδης, *Σαμιακά*, Εν Σάμω 1899.

τοπικού συστήματος της Σάμου, διοργανισθέντος παρά του Αρχηγού αυτής Λ. Λυκούργου από τας αρχάς Μαΐου του 1821 α΄ έτους της ελευθερίας».

Η εφαρμογή ενός τοπικού πολιτεύματος ήταν επιτακτική ανάγκη, προκειμένου να οργανωθούν και να διοικηθούν οι περιοχές που είχαν απελευθερωθεί. Τέτοια τοπικά πολιτεύματα περισσότερο γνωστά στην υπόλοιπη απελευθερωμένη Ελλάδα ήταν ο Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας, η Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, ο Άρειος Πάγος, ο Οργανισμός της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος και τον Μάιο του 1822 το Προσωρινόν Πολίτευμα της Νήσου Κρήτης. Ο στρατοπολιτικός διοργανισμός της νήσου Σάμου προηγείται κατά ένα χρόνο του πολιτεύματος της Κρήτης.

Είναι γνωστό πως τα τοπικά πολιτεύματα καταργήθηκαν με το Ε΄ ψήφισμα της Β΄ Εθνικής Συνέλευσης, που συγκροτήθηκε στο Άστρος το 1823 και αναθεώρησε το Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος που είχε ψηφίσει η Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου. Είναι γνωστό επίσης πως από τον προηγούμενο χρόνο επιχειρήθηκε μια ενιαία διοικητική οργάνωση των απελευθερωμένων περιοχών με τη διαίρεση σε επαρχίες και το διορισμό επάρχων. Στη Σάμο διορίστηκε έπαρχος ο Κυριάκος Μώραλης που προσπάθησε μέσω τοπικής συνέλευσης να μεταβάλει τα δεδομένα του στρατοπολιτικού συστήματος. Το πέτυχε εν μέρει και για μικρό χρονικό διάστημα. Ο έπαρχος Μώραλης ενεπλάκη ή σαφέστερα θεωρήθηκε υπαίτιος και υπεύθυνος της εμφύλιας διαμάχης στη Σάμο το 1822, διαμάχη ένοπλη με συγκρούσεις και θύματα. Περί τα τέλη του έτους η διοίκησή του έλαβε τέλος και απομακρύνθηκε από το νησί με την καθοριστική επέμβαση των αρμοστών των νήσων.

Την επόμενη χρονιά το στρατοπολιτικό πολίτευμα επανέρχεται πανηγυρικά, επικυρώνεται με τις αποφάσεις των τοπικών συνελεύσεων και αγνοώντας την κατάργηση που όριζε το Ε΄ ψήφισμα διατηρήθηκε σε ισχύ και λειτουργία μέχρι την καποδιστριακή περίοδο, κατά την οποία η Σάμος έγινε η έδρα των ανατολικών Σποράδων με έκτακτο επίτροπο (διοικητή) τον Ιωάννη Κωλέττη. Οι συνελεύσεις όχι μόνον εκλέγουν τον Λ. Λυκούργο Γενικό Διοικητή, αλλά αρνούνται πεισματικά να δεχθούν ξένο έπαρχο για παράδειγμα τον Ψαριανό που είχε διορίσει στα 1823 το Εκτελεστικό, ακόμα κι αν αυτός ήταν ο Κ. Κανάρης.

Να σημειωθεί ότι και μετά την αποχώρηση των αρχών της έκτακτης Επιτροπείας από τη Σάμο, τον Ιούνιο του 1830, μετά την εξαίρεση της Σάμου από το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, ο στρατοπολιτικός διοργανισμός συνέχισε να ισχύει εδραιωμένος σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προβάλλεται το 1832, όταν το μέλλον του νησιού ήταν ακόμα αβέβαιο, ως σύστημα ισονομίας

και δικαιοσύνης: «το πολιτικόν σύστημα, το οποίον εγεννήθη από μαθήματα απανθρώπων μαθημάτων... έμαθε να διαφυλάξη και εν μέσω των τρομερών εκείνων περιστάσεων τάξιν ισονομίας ...»²

Ο στρατοπολιτικός διοργανισμός διαιρείται σε δυο μεγάλες ενότητες, σε δυο συστήματα: στο πολιτικό και στο στρατιωτικό. Τα δυο συστήματα ενώνονται στο πρόσωπο του Γενικού Διοικητή που είναι και πολιτικός αρχηγός και στρατηγός.

Το πολιτικό σύστημα απαρτίζεται από τον Γενικό Διοικητή, τρεις πολιτικούς κριτές που εκλέγονται από τη γενική συνέλευση των 18 χωριών της Σάμου κατ' έτος, από τον Γραμματέα του Διοικητηρίου, από τους εφόρους κάθε χωριού που εκλέγονται από συνέλευση του χωριού, τον αστυνόμο, το λιμενάρχη και τους τελώνες. Ο Γενικός Διοικητής εκλέγεται και αναγνωρίζεται από τη Γενική Συνέλευση η οποία του παραχωρεί την πληρεξουσιότητα να διοικεί και να διορίζει τον αστυνόμο, το λιμενάρχη, τους τελώνες και λοιπές διοικητικές αρχές. Όμως είναι διοικητής επί θητεία, στο τέλος οφείλει να λογοδοτεί στη συνέλευση για τις πράξεις του και αυτή μόνον επικυρώνει την πολιτική του και ανανεώνει ή όχι την εμπιστοσύνη της στο πρόσωπό του.

Η ίδια διαδικασία ακολουθείται και για τους Πολιτικούς Κριτές, οι οποίοι εκλέγονται, κρίνουν τις υποθέσεις των πολιτών κατά την Εξάβιβλο του Αρμενοπούλου, συνεργάζονται με τον Γενικό Διοικητή, διαχειρίζονται τα οικονομικά του τόπου και λογοδοτούν στη Συνέλευση. Το ανώτερο και σπουδαιότερο επομένως σώμα που αναγνωρίζεται από τον διοργανισμό είναι η Συνέλευση η οποία αποτελεί έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας και της δημοκρατικότητας του συστήματος.

Ο διοργανισμός εννοείται ότι περιγράφει λεπτομερώς τα καθήκοντα και υποχρεώσεις όλων όσοι απαρτίζουν το πολιτικό σύστημα.

Το στρατιωτικό αποτελείται από τον στρατηγό, τους χιλιάρχους, υποχιλιάρχους, συνταγματάρχες και λοιπούς αξιωματικούς. Η δομή του στρατιωτικού είναι αυστηρά ιεραρχική, έτσι ώστε οι κατώτεροι να υπάγονται και να αναφέρονται στους ανωτέρους τους και όλοι μαζί στον στρατηγό που είναι αυτός ο ίδιος ο Γενικός Διοικητής, ο οποίος όπως προαναφέραμε λογοδοτεί στη Συνέλευση. Και πάλι μέσω του Διοικητή η Συνέλευση είναι εκείνη που αναδεικνύεται στο συλλογικό σώμα από το οποίο απορρέουν όλες οι εξουσίες. Σ' αυτή τη

---

² ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο της Λογιστικής Επιτροπής του 1832.

συσσωμάτωση των αντιπροσώπων των κοινοτήτων της Σάμου εκφωνούνται λόγοι, εκφράζονται αντιρρήσεις, αναπτύσσονται επιχειρήματα, γίνονται «λογοτριβές» και λαμβάνονται αποφάσεις. Το στρατοπολιτικό σύστημα της Σάμου συνδύασε την πολυπρόσωπη δημοκρατική εξουσία των πληρεξουσίων των χωριών και κωμοπόλεων είτε σε τοπική «χωρική» σύναξη, είτε σε γενική συνέλευση, «τοπική», δηλαδή κοινή του Τόπου, με την μονοπρόσωπη εκτελεστική εξουσία, ενιαία πολιτική και στρατιωτική.

Οι Πολιτικοί Κριτές αντικατέστησαν του προεπαναστατικούς Κοινούς μεγάλους προεστούς, οι οποίοι στη συνέχεια ονομάστηκαν Κοινοί έφοροι κι αργότερα επαρχιακοί δημογέροντες, αλλά στην ουσία είχαν τα χαρακτηριστικά και τις υποχρεώσεις που καθόρισε ο στρατοπολιτικός διοργανισμός.

Οι μεγάλες αρχές και ιδέες που διαπότισαν τη συλλογική συνείδηση στα χρόνια της επανάστασης και εκπήγασαν από τη λειτουργία του στρατοπολιτικού συστήματος, συστήματος που σεβάστηκε το παλιό και το ενοφθάλμισε στο καινούργιο ήταν η λαϊκή κυριαρχία, η δημοκρατία, η ισονομία και ισοπολιτεία πολιτών και κοινοτήτων, η δικαιοσύνη.

Είναι γεγονός βέβαια ότι ο Λογοθέτης Λυκούργος υπήρξε πρωταγωνιστής ως εμπνευστής και συντάκτης του κειμένου αλλά και ως διοικητής –διοργανωτής και ως αρχιστράτηγος που παρά τις δυσκολίες και αντιξοότητες κατάφερε να κρατήσει το νησί ελεύθερο· οι συνελεύσεις σ' αυτόν ανέθεταν κατ' έτος την πολιτική και στρατιωτική πληρεξουσιότητα, κι εκείνος δεν φάνηκε κατώτερος των περιστάσεων, δίνοντας κάθε χρόνο λόγο των πράξεών του και σεβόμενος τις αποφάσεις της συνέλευσης. «Εγώ καμμίαν συνέλευσιν δεν εβίασα, ούτε είναι δυνατόν να βιασθή συνέλευσις», έγραφε σε επιστολή του προς τον Αντώνιο Γεωργιάδη το 1827 απαντώντας σε κάποιες συκοφαντίες.

Για να υπάρξει πιο αποτελεσματική οργάνωση ο Λυκούργος ίδρυσε τον Ιούνιο του 1826 μαζί με άλλους γνωστούς αγωνιστές της επανάστασης, οπαδούς των Καρμανιόλων, μυστική οργάνωση με τον τίτλο «Φιλανθρωπική Εταιρεία» η οποία είχε στόχο να φροντίζει ώστε σε κάθε χωριό να εκλέγονται «οι πλέον ενάρετοι και ευσυνείδητοι άνθρωποι», και ενωμένοι όλοι να φροντίζουν ώστε να διατηρείται στην πατρίδα η εσωτερική ευταξία και η ασφάλεια των δικαιωμάτων κάθε πατριώτη δηλαδή η ασφάλεια «ζωής, τιμής και των υπαρχόντων» καθώς και η εξωτερική ασφάλεια.

Δεν είναι γνωστό, δεδομένου του μυστικού και συνωμοτικού χαρακτήρα της Φιλανθρωπικής Εταιρείας, πόσο αυτή μπόρεσε να αναπτυχθεί, πόσο κατάφερε να προωθήσει

ενάρετους και ευσυνείδητους ανθρώπους, μέλη της, στις τοπικές εφορείες και στις γενικές συνελεύσεις, πόσο πέτυχε να δημιουργήσει μηχανισμούς ανταγωνιστικούς προς εκείνους που ήταν παγιωμένοι προεπαναστατικά στηριζόμενοι σε δίκτυα συγγενειών και επιγαμιών ή σε οικονομικές εξαρτήσεις. Από την εκλογή των επαρχιακών δημογερόντων και την ανάδειξη του Λ. Λυκούργου ως αρχηγού φαίνεται πως το πέτυχε.

Ο στρατοπολιτικός διοργανισμός μετά την εκλογή του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη προσαρμόστηκε στη νέα διοικητική διαίρεση χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και συνέχισε να ισχύει με την εκλογή της επαρχιακής δημογεροντίας, στη θέση των πολιτικών κριτών. Θα πρέπει άλλωστε να σημειωθεί ότι ο παραστάτης της Σάμου στην Γ' εθνοσυνέλευση του 1827 Χριστόδουλος Ματακίδης πρότεινε, επηρεασμένος από τα θετικά αποτελέσματα εφαρμογής του σαμιακού συστήματος, ότι είναι καλό η Νομοτελεστική εξουσία της Ελλάδος να «αφιερωθεί εις έναν Κυβερνήτην», πρόταση που τελικά έγινε δεκτή.

Η Σάμος είχε κατορθώσει με το σύστημά της να αντιμετωπίσει και τον εξωτερικό εχθρό όντας «εις το στόμα του όφεως» κατά την έκφραση της εποχής, και τον εσωτερικό με τις ανατρεπτικές ενέργειες των αντιπάλων των Καρμανιόλων, των φυγάδων «τουρκολατρών». Το στρατοπολιτικό σύστημα της Σάμου όπως και το προσωρινό πολίτευμα της νήσου Κρήτης, δυο περιοχών που έμειναν το 1830 εκτός των ορίων της ανεξάρτητης Ελλάδας θα πρέπει να μελετηθούν περισσότερο και να λάβουν τη θέση που τους αρμόζει στην τοπική, αλλά και στην εθνική ιστοριογραφία.

Ο κ. Χρίστος Λάνδρος είναι ιστορικός, προϊστάμενος των Γ. Α. Κ./Αρχεία Σάμου.

Πρώτη δημοσίευση: εφημερίδα *Χαραυγή*, φ. 738, 8 Μαρτίου 2010